

YESEVİLİK DÜSTURU VE FÜTÜVVET KURUMUYLA ANADOLU COĞRAFYASINDA ŞEKİLLENEN AHİLİK

AKHISM SHAPED IN ANATOLIAN GEOGRAPHY WITH YASSAWIDISM AND FUTUWWA INSTITUTION

İLKER TÜRKMEN*

Sorumlu Yazar

Öz

Türkistan coğrafyasının piri Hoca Ahmet Yesevî Türklerin manevi hayatı üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Kalem almış olduğu hikmetlerde açık bir şekilde görüldüğü üzere Ahmet Yesevî Türk kültürünü dışlamamış İslâm kaidelerinin mümkün mertebe yerine getirilmesini öğütlemiştir. Onun mirası Horasan erenleri vasıtasıyla Anadolu coğrafyasına taşınmıştır. Abbasi halifesinin himayesinde resmî bir hüviyet kazanan fütüvvet kurumu, Bağdat'ta iyi bir eğitim gören Ahi Evran tarafından Ahilik ile bütünleştirilmiştir. Diğer Horasan erenleri gibi Ahi Evran'ın da Yesevî düsturunu kendisine şiar edindiği görülmektedir. Türk kültüründen izleri yoğun bir şekilde barındıran Ahilik, fütüvvet ehli kişilere kapısını açmış ahi olmak için birtakım kurallar koymuştur. XIII. yüzyılın ilk yarısında Bizans ve Moğollara karşı savaşan Anadolu Selçuklu Devleti ahilik kurumunun desteğiyle iktisadi hayatını düzenlemiştir. Ahiler yeri geldiğinde kahramanca savaşmış ve zulme karşı direnirken şehit olmaktan geri durmamıştır. Bu çalışmada birincil kaynakların yanında araştırma eserleri de incelenmiş, ahilik kurumunun Anadolu coğrafyasında nasıl şekillendiği, temelini nereden aldığı, devletin ve halkın üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğu incelenmiştir. Araştırmada, Ahiliğin sadece ekonomik bir yapılanma değil, aynı zamanda toplumun kültürel ve ahlaki değerlerini koruyan bir sistem olduğu vurgulanmaktadır. Metodolojik olarak tarihsel kaynaklar, telif-tetkik eserler ve literatür taraması yöntemi kullanılarak Ahiliğin Anadolu'daki rolü analiz edilmiştir. Tartışma kısmında, Ahiliğin sadece ticaret erbabını değil, aynı zamanda devletin sosyal yapısını da şekillendiren bir kurum olduğu gösterilmiştir. Bu bağlamda Ahiliğin, Yesevilik ve Fütüvvet ile olan ilişkisi de kapsamlı bir şekilde ele alınmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak, Ahilik, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda da etkili olmuş, ticaretin ve meslek ahlakının kurallarını belirleyerek Anadolu'da kalıcı bir iz bırakmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Yesevî, Horasan Erenleri, Ahi Evran, Fütüvvet, Ahilik, Anadolu Selçuklu Devleti.

Abstract

Hodja Ahmet Yesevî, the revered spiritual figure of the Turkistan region, has had a profound influence on the spiritual life of the Turkish people. As clearly evident in his wise sayings or poems, Ahmet Yesevî did not exclude Turkish culture but rather advised adherence to Islamic principles as much as possible. His legacy was carried into the Anatolian region through the saints of Khorasan. Under the patronage of the Abbasid Caliph, the futuwwa institution

Araştırma Makalesi / Künye: TÜRKMEN, İlker. "Yesevilik Düsturu ve Fütüvvet Kurumuyla Anadolu Coğrafyasında Şekillenen Ahilik". Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 115 (Eylül 2025), s. 615-629. <https://doi.org/10.60163/tkhebv.1614447>

* Dr. Öğr. Üyesi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, E-mail: turkmen.ilker@ahievran.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9193-9907

gained an official identity, and Ahi Evran, who had received a sound education in Baghdad, integrated it with the Akhism system. Like other Horasan erenleri, Ahi Evran is observed to have adopted the Yesevî doctrine as a guiding principle. Akhism, which strongly embodies traces of Turkish culture, opened its doors to individuals devoted to futuwwa and established specific regulations for those aspiring to become ahis (members of the Akhism system). In the first half of the 13th century, the Anatolian Seljuk State, which was engaged in battles against the Byzantine Empire and the Mongols, structured its economic life with the support of the Akhism institution. The Akhis, when necessary, fought heroically and did not refrain from becoming martyrs while resisting oppression. In this study, alongside primary sources, research works have been examined to explore how the Akhism institution took shape in Anatolia, its origins, and its impact on both the state and society. The research highlights that Akhism was not merely an economic structure but also a system that preserved the cultural and moral values of the community. Methodologically, historical sources, authored research works, and a literature review approach have been employed to analyze the role of Akhism in Anatolia. The discussion section demonstrates that Akhism was not only influential in the realm of trade but also played a significant role in shaping the social structure of the state. In this context, the relationship of Akhism with Yesevism and Futuwwa has also been examined in a comprehensive manner. In conclusion, Akhism significantly contributed to the foundation of the Ottoman Empire, establishing the rules of commerce and professional ethics while leaving a lasting imprint on Anatolia.

Key Words: Ahmet Yesevî, Khorasan Saints, Ahi Evran, Futuwwa, Akhism, Anatolian Seljuk State.

Giriş

Tarihi süreçte birçok devlete ev sahipliği yapan Anadolu coğrafyası VII. yüzyılın ortalarından itibaren İslâm ordularına kapısını açmıştır. Ebû Ubeyde b. Cerrâh komutasındaki İslâm ordusunun 636 yılındaki Yermuk Savaşı'nda Bizans ordusunu mağlup etmesinden sonra Şam'ın kuzeyi, Kuzey Suriye ve Antakya Müslümanlar tarafından fethedilmiştir (İbnu'l-Esir, 1987, 86). Bu fetih, X. yüzyıla kadar devam edecek olan Bizans-İslâm mücadelesinin başlangıcı olmuştur (Abu'l-Farac, 1999, 175-178). IX. yüzyılın ikinci yarısında Abbasi Devleti ordularında başkumandanlığa kadar yükselen Türkler, İslâm ordularıyla birlikte Anadolu'ya akınlar düzenlemiş bu sayede Anadolu Türklerle tanışmıştır (Özkuyumcu, 2002, 18).

Abbasi Devleti'nin sınır güvenliği konusunda Türklerle itimat etmesinden sonra kurulan ve Bizans ile tampon bölge oluşturan Sugur-Avâsım şehirleri oldukça önemliydi. Burada yaşayan halk her an savaş için teyakkuzda olmalıydı (İnalçık, 1997, 277-278). Bizans bu durumdan hiç hoşnut olmayacak ki sürekli taarruz ederek bu şehirleri ortadan kaldırmayı hedefledi. X. yüzyılda hedefine ulaşan Bizans, bu kez de doğudan gelecek Türk akınlarıyla uğraşmak durumunda kaldı. 1071 yılında Malazgirt Ovası'nda Bizans ve Büyük Selçuklu Devleti arasında yapılan savaşı Türkler kazandı ve Anadolu'nun kapıları Türk-İslâm ordularına açıldı. Selçuk Bey'in soyundan gelen Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın 1075 yılında İznik'te Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurmasıyla Türkler Anadolu'nun fetih yurdu olacağını göstermiş oldu (Cahen, 1998, 25-27).

Türk-İslâm ordularının Anadolu'ya gelmesiyle birlikte binlerce göçebe Türk, Türkistan coğrafyasından bu yeni yurda akın akın gelmeye başladı. Bu gelenlerin içerisinde sûfiler, alpler, alperenler, Horasan erenleri, gaziler, ahiler, abdallar, bacılar bulunmaktaydı. Onlar akın akın gelmekte boy boy, oba oba, bölük bölük dört bir yana dağılmaktaydı (Cunbur, 1995, 842). Binlerce göçebenin yerleşik hayata geçerek bu yeni yurda uyum sağlaması, Bizans tüccarı karşısında tutunması, ticaret yapması,

kültürünü muhafaza etmesi için bir kuruma ihtiyaç vardı (Çağatay, 1997, 48-49). Bu ihtiyacı Yesevîlik düsturu ve Fütüvvet inancıyla şekillenen Ahilik karşılayacaktı. Kırşehir merkezde şekillenen Ahiliğin Anadolu halkının sığınağı ve devletin resmi bir kurumu olduğu görülmektedir.

1. Ahmet Yesevî Ekolünün Zuhuru

VIII. yüzyıldan itibaren Türkler arasında yayılan ve kabul gören İslâm dini, manevi anlamda X. yüzyıla kadar Türk yaşamına tam olarak sirayet etmemiştir. Göçebe Türk yaşamının (yaylak, kışlak) sosyal hayatın şekillenmesinde birincil etken olması hasebiyle, Türk toplulukları dinî kaidelere uygun yaşamayı çok da kolay başaramamıştır. İlk Türk-İslâm devletlerinden olan Karahanlılar, bilimin ışığını Türk bozkırlarına taşımış ediplerin, şairlerin, bilginlerin ve tasavvuf ehlinin yurdu olmuştur. Bu dönemde Türk dilinde yazılan manzûm ve mensur eserler toplum üzerinde büyük bir etkiye sebep olmuştur (Barthold, 1963, 66; Barthold, 1990, 399).

Yusuf Hemedânî'nin Türkistan topraklarında gönülleri fethetmek üzere kurduğu tarikatın en önemli temsilcileri Hakîm-Ata ve Ahmed Yesevî'dir (Barthold, 1963, 66; Barthold, 1990, 399). Türkistan coğrafyasının uçsuz bucaksız düzlüklerinde hikmet çağrısıyla gönülleri fethetmeyi başaran Ahmet Yesevî, kendinden sonra gelecek olan nesillere gönül kapısını aralamıştır. Türkistan'ın Sayram kasabasında dünyaya gelen Ahmet Yesevî; Nakşibendî ve Bektaşî tarikatlarının öncüsü olmuş, dervişliğin de temellerini atmıştır (Rásonyi, 1993, 189). İyi bir eğitim alan, Allah'ın nimetine eren, zeki, erdemli, güzel ahlâk sahibi olan (Tosun, 2000, 121) ve Hanefî mezhebinin benimseyen Ahmet Yesevî; Türk töresi, yasası ve ahlâk değerleriyle, İslâmî ahlâk esaslarını yakınlaştırmış ve bağdaştırmıştır (Yıldırım, 2014, 437-438). Onun hikmetleri ve nazımları yüzyıllarca dilden dile dolaşmış, halk ozanlarının şiirlerinde yer etmiş ve gönül köprülerinin ayrılmaz bir parçası olmuştur (Merçil, 1991, 30). Ahmet Yesevî'nin Hz. Ali soyundan geldiği, Hacegan silsilesinden olduğu ve bu sebeple Hacı/Hoca ismini aldığı bazı kaynaklarda rivayet edilmektedir (Ocak, 1992, 75; Eraslan, 1989, 159-160).

Ahmet Yesevî'nin hikmetleri ve öğretileri Türkistan coğrafyasıyla sınırlı kalmamış, Kuzey Afrika'dan Anadolu'ya Kafkaslardan Balkanlara kadar ulaşmıştır (Özkese, 2006, 299; Kenzhetayev, 1999, 128). Yesi şehrinde ortaya çıkan (Tosun, 2013, 487-488) Yeseviyye tarikatı; Nakşibendiyye, Kübreviyye, Mevleviyye, Bektaşîyye, Çiştîyye (Hind Yarımadası'nda) gibi tasavvuf ekollerini etkilemiştir (Bice, 2011, 305). Ahmet Yesevî'nin irşat dili bu tarikatın etkisini ve gücünü belirleyen önemli bir faktördür (Ayış, 2022, 99; Kafesoğlu, 1977, 366). İçinde yaşadığı toplumun sosyo-kültürel yapısını iyi bir şekilde analiz eden Ahmet Yesevî, İslâm'ın özüne ters düşmeyen kültürel öğeleri dışlamamıştır (Yıldırım, 2015, 55). İslâm'ın geniş coğrafyalara gönül köprüsü kurularak yayılması ve günlük hayata tatbik edilmesi konusunda Yesevîliğin rolü yadsınamaz bir gerçektir (Gürer, 2017, 20). Dinî hayatı tasavvuf yoluyla edebiyata nakşeden ve gönüllere ilmek ilmek işleyen Yesevîlik, XIII. yüzyılda Anadolu'da tarikat dervişlerinin öğretileriyle hayat bulmuştur (Brockelmann, 1992, 228). Barkan'ın ifadesiyle "Kolonizatör Türk Dervişleri" Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşmasında önemli bir yere sahiptir (Baltacı, 2019, 98). Bu dervişlerin etrafında toplanan halk (gayrimüslimler de dâhil) irşat dilinden, hizmetlerden ve temsil edilen güzel ahlâktan oldukça fazla etkilenmiştir (Güngör, 1986, 157-162). Ahilik gibi bir kurumun ortaya çıkması da bu dervişlerin faaliyetlerinden başka bir şey olmasa gerekir (Barkan, 2013, 51-52; Ecer, 2014, 21).

Ahilerin Anadolu'ya gelmeleri bir anda olmuş bir olay değildir. Selçuklu zamanında İran üzerinden cemaatle Anadolu'ya gelmişler, sarayda ve meclislerde oldukça itibar görmüşler, Türkistan'ın halk velisi Ahmet Yesevî'nin Anadolu'daki temsilcileri olmuşlardır (Babinger, 1338/1922, 197). Ahmet Yesevî'nin Dîvân-ı Hikmet'i; İslâm düşüncesinin ana kollarını, Horasan Sûfilîği'nin temel esaslarını, Yesevî tarikatının prensiplerini ve iktisadi hayata dair konuları ihtiva etmektedir (Karagöz, 2018, 895).

Ahmet Yesevî'nin engin hoşgörü, muhabbet, salt iyilik düsturu ile insanları ikaz etmesi ve bilgilendirme yoluyla irşat faaliyetlerini yürütmesi yüzlerce kilometre uzaklara uzanmasındaki en büyük amildir (Küçükkaya, 2016, 114). Hz. Muhammed'in sünnetine bağlı yaşayan ve Sünnî/Hanefî olan Yesevî sûfi bir şair ve mürşiddir (Kutlu, 2011, 163-165). Yesevî öğretilerini düstur edinen dervişler, güzel sözleriyle gönülleri fethetmişler, yaşam şekilleriyle de örnek olmuşlardır (Uyanık, 2016, 202-203). Ahmet Yesevî Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması konusunda direkt olarak etkili olmamıştır. Onun yetiştirdiği mürşitler erenler olarak faaliyet göstermiş ve fikirlerini yüzyıllar boyunca yaşatmıştır (Oral, 2016, 1097). Dilden dile aktarılan söylemleri ve yaşamı zaman içerisinde destansı bir hâl almıştır (Cunbur, 1995, 835). Pek çok Bektaşî baba veya dede soyunu bir şekilde Yesevî'ye dayandırmaktadır. Anadolu'da yaşayan Bektaşî-Alevî halkının bir kısmı Yesevî'yi pîr kabul etmekte ve saygı duymaktadır (Aslan, 2018, 95).

Yesevîliğin erenler vasıtasıyla Anadolu'ya taşındığı ve burada yüzyıllarca farklı tarikatların isimleriyle bütünleşerek gönüllerde yaşatıldığı bir gerçektir. Nakşilik ve Bektaşilik gibi tarikatların özünde Yesevîliğin öğretileri bulunmaktadır. Özellikle Nakşibendîlik Ahmet Yesevî'nin mirasçısı olarak görülmektedir. Çünkü onların pîri Bahâeddin Nakşibend el-Buhârî, Yesevî'nin şeyhlerinden Kasam Şeyh ve Halil Ata'dan feyz almıştır (Köprülü, 1993, 40). Bektaşilik yoluyla Yesevî ekolünü Anadolu'da temsil edenlerden birisi Yunus Emre'dir (Kutlu, 2012, 752; Güzel & Tatcı, 1991, 39-40). Türkçe konuşup Türkçe şiirler yazan halktan biri olarak her daim saygı duyulan Türkmen şeyhi Yunus Emre (ö. 1310), Yesevî'den iki asır sonra onun Anadolu'daki sesi olmuştur (Ocak, 2011, 176, 289). Yesevilik, Türkistan coğrafyasında Nakşibendîlik içerisinde erimekle birlikte Fergana Vadisi etrafında yaşamaya devam etmektedir (Ocak, 1996, 60).

Türk Sûfilîği; insanı, doğru ve güzel ahlâkı, ruh temizliğini temel alan bir anlayışla vatan sevgisini, kahramanlığı ve kardeşliği öğütleyen çağının çok ilerisinde bir düşüncedir (Köprülü M. F., 1993, 75). Bu geleneği temsil edenlerin vatan müdafaasında ön saflarda yer alması bu anlayışın bir sonucudur. Bozkırın Türk alpleri, Horasan'ın ruhani atmosferiyle harmanlanmış “baba”, “abdal” gibi adlar alan Türk şeyhlerinin rehberliğinde alp-erenler olarak Anadolu'da gazileri vücuda getirmiştir (Kafesoğlu, 1977, 366; Açıkgöz, 2018, 3). İslâm'ın Anadolu topraklarında yerleşmesi ve kalıcı olmasında Melâmî meşrep Horasan erenlerinin ve Alperenlerin rolü büyüktür. Anadolu'ya göç eden Türklerin kendi kültürünü muhafaza edebilmesinin yegâne yolu Atayurt Türkistan'dan getirdiği birikimi canlı tutmasıydı. Türk şeyhi olan Kutbiddin Haydar'ın Yesevilik ile Kalenderîlik öğretilerini bir araya getirerek oluşturduğu Haydarîlik oldukça fazla taraftar bulmuştur. Anadolu'yu yurt edinen halkın manevi gücünü arttıran erenler, onlara yaşam ümidi ve mücadele gücü vermiştir. Farklı dinlere mensup olanlara karşı gösterdikleri müsamaha, İslâmiyet'in hoşgörüsünü ortaya koymuştur (Türkmen, 2025, 9-10).

2. Ahmet Yesevi Ekolü'nün Anadolu Coğrafyasına Etkisi

Fetih ve gazâ düşüncesiyle hareket eden Türk-İslâm ordularının Anadolu coğrafyasını fethetmesi pek çok gazi ve mücahit için İslâmiyet'in yayılması anlamında büyük bir ideali temsil etmekteydi. XI. yüzyılın sonlarında Anadolu kapıları Türk ordularına ve ardından göçebe Türk topluluklarına açılırken, İslâm'ın birleştirici gücüyle yeni devletler ortaya çıkmaktaydı (Bahadır, 2011, 123). Anadolu'nun fethedilmesi ve bu topraklarda aralıksız gazalar yapılması, ilerleyen yüzyıllarda İstanbul'un fethedilmesi idealine dönüşecektir. Cunbur'a göre; Türkler için önce Anadolu'nun fethedilip yurt tutulması, ardından İstanbul'un alınması Hoca Ahmet Yesevî'nin "Kızılelma"ya giden yolu işaret etmesinin zuhurudur (Cunbur, 1995, 842-844).

Ahmet Yesevî'nin Alevilik ve Bektaşilik ile olan bağlantısı hakkında çok fazla eser vücuda getirilmiştir. Bunların uzantısı olarak Türklerin vücuda getirdiği halk süfliğinin üreticisi ve taşıyıcısı olan üç zümre ortaya çıkmıştır: Türkistan Erenleri, Horasan Erenleri ve Rum Erenleri (Ocak, 1992, 75-76). Türklerin yüzyıllar önce kabul ettiği İslâmiyet'i hayatına tatbik etmesi konusunda büyük emek harcayan Ahmet Yesevî ve evliya zümresi birinci grubu teşkil etmektedir (Esin, 1989, 162-163). Türkistan coğrafyasında yaşayanların gönlünde taht kuran, dürüstlüğü ile örnek olup, ticari ahlâkı öğütleyen Ahmet Yesevî koyu bir Sünni olarak Rafizî ve Mutezilî mezheplerinin Türkler arasında yayılmasını önlemiştir (Köprülü, 1993, 66-67). Yesevî dergâhından feyz alan yüzlerce mürşit, ilim ve irfanı güzel kelim ile irşada dönüştürmüş, Türkler arasında Şiî ve Batınî akımların yayılmasını önlemiştir (Türer, 1995, 15). XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde ortaya çıkan ve Türkistan'ın dört bir yanını yangın yerine çeviren Moğol İstilas Anadolu'ya da sıçramış, Haçlı seferleriyle uğraşmak zorunda olan Anadolu Selçuklu sultanları bu yeni tehlikeyi ilk aşamada ihmal etmiştir. Bu esnada Yesevî dervişlerinin irşat faaliyetleriyle toplumsal birliğin ve kahramanca yaşamının önemini topluma aktarması, Müslümanların birlik olması yönünde atılmış en önemli adımdır (Barkan, 1942, 279-281).

Türkistan erenleri İran coğrafyası üzerinden gelirken Horasan Erenleri adını almış ve bu coğrafyaya maneviyat kazandırmıştır (Ecer, 1992, 49-51). Bir sonraki merhale ise Rum Erenleri olarak vücut bulmalarıdır (Ocak, 1996, 62-63; Cunbur, 1995, 835). Dolayısıyla ikinci kuşak evliyalar topluluğundan olan Hacı Bektaş Veli, Yesevî geleneğinin Anadolu'daki temsilcisidir (Özdemir, 2021, 1076-1077). Hacı Bektaş Veli'nin irşat dili ve insanı ön plana çıkaran uygulamaları, Ahmet Yesevî'nin öğretilerinden farklı olmamıştır (Baş, 2011, 32; Kutlu, 2011, 177). Hacı Bektaş Veli'nin Rum diyarında gönülleri fethetmek üzere Sulucakarahöyük'ü mesken tutması ve orayı Dergah'a dönüştürmesi bunun bir göstergesidir (Ocak, 2005, 219; Eflakî, 1989, 411). Hac-ı Bektaşî Rûmî adını alan Hacı Bektaş Veli, Rum diyarında Ahmet Yesevî'nin en önemli temsilcisi olmuştur (Gölpınarlı, 2017, 5). O, Yesevilğin ikinci kuşak temsilcileri arasında ilk sırada gelmektedir. Hacı Bektaş Veli'nin Ahmet Yesevî'den direkt olarak el almadığı tarihi kaynaklardan da anlaşılmaktadır (Velî, 1990, 38). Onun hocası Yesevî'nin haleflerinden Şeyh Lokman Perende adlı bir Horasan ereniydi (Parlak, 2016, 66-67).

Yesevilik geleneğinin Anadolu'daki temsilcisi olarak ortaya çıkan Ahilik (Köprülü, 1953, 26; Cunbur, 1995, 848), fütüvvet ehli olmanın gerekliliğini yerine getirmiş, düşman karşısında kahramanca savaşmıştır. Moğollar karşısında ses yükselten Ahiler, Anadolu halkının tutunduğu dal konumunda olmuştur. Denilebilir ki Ahilik, sadece Moğollar karşısında Anadolu'nun muhafızı olmakla kalmamış, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda da etkin rol oynamıştır (Yüksel, 2018, 61). Ahiliğin resmi bir

hüviyet kazanması “Fütüvvet Kurumu” ile ilişkilidir. Her ne kadar Türkistan erenleri ve Horasan erenleri Anadolu’yu Yesevî ekolüyle birleştirse de Ahilik kurumunun sağlam temeller üzerinde inşa edilmesi Abbasî Halifesi Nâsır Lidini’lillah’ın (575-622/1180-1225) (Çağatay, 1952, 62-63) icazetiyle olmuştur (Kazıcı, 2011, 385-386). Halife’nin fütüvvet kurumunu resmi bir kuruma dönüştürmesi, fütüvvet ilkelerini rehber edinen Ahiliğin dayanak noktası olmuştur (Kocatürk, 1986, 35). Fütüvvet teşkilatına girmenin kaideleri Bağdat’da Ebû Hafs Ömer es-Sühreverdi’nin (1144-1234) kaleme aldığı fütüvvet-nâmede yazmaktadır (Hartmann, 1975, 96-107).

Türkistan coğrafyasındaki Türklerin iktisadi ve manevi hayatına etki eden Ahmet Yesevî gibi Ahi Evran da Anadolu Türklerinin hayatlarına etki etmiştir (Cunbur, 1995, 835). Kısaca belirtmek gerekir ki Ahilik; sadece iktisadi ve toplumsal yaşamı şekillendirmekle kalmamış, fütüvvet ehli olmanın kaidelerini yerine getirerek kahramanlık göstermiş alperen olduğunu her daim ortaya koymuştur (Yüksel, 2018, 61). Anadolu’nun iç isyanlarla, haçlı seferlerinin yıkıcı etkisiyle ve Moğol istilasıyla sarsıldığı bir dönemde acılı halkın sığınağı şeyhlerin, sûfilerin, erenlerin, ahilerin dergâhları olmuştur (Gündüz, 1983, 5; Köprülü, 1993, 285-286).

Ahilik, sadece iktisadi hayatın düzenlenmesi konusunda değil halk ile devlet arasındaki manevi bağların güçlenmesi anlamında da oldukça etkin rol oynamıştır. Onlar bu bağı kurarken sünî bir yaklaşımla değil gönülden irşat ile hareket etmişlerdir (Yazıcı, 2011, 322). Ahmet Yesevî’nin hikmetleri arasında yer alan “hizmet” anlayışı Ahilik’te de yer bulmuştur. Bu anlayışa göre; gariplere acımak, onları koruyup kollamak, gözetmek Peygamber işidir yani sünnettir. Garip ve yetimlere rızık vermek, onların gönlünü almak, adaletli olup tebessüm etmek Allah’ın yolunda hizmet etmektir (Fırlalı, 1990, 100). Türkistan Piri Ahmet Yesevî’nin “Hizmet kılıp közüm yummay hâzır turdum” (hizmet için gözüm yummadan hazır durdum) ifadesini Ahi Evran’da ve Ahilerde açıkça görmekteyiz. Ahiliğin özünde Allah için, devlet için, halk için, doğru yolu gösteren şeyh için durmaksızın çalışmak hizmet etmek ve toplumla bütünleşmek vardır (Çağatay, 1952, 79-80).

Yesevî’nin “yol azığınızı tamamlayın, güçlülere karşı hazırlıklı olun, yarı yolda kalmayın” sözleri ile uğurladığı müritleri, büyük bir sessizlik içinde, azimle bir ideale doğru yürümüşlerdir. Bu ideale doğru yürüyenlere; gazi, ahi, abdal, bacı, alp, alperen, Horasan ereni denmiştir (Güngör, 1986, 205). Allah’ın hizmetkârları olan gazilerin bir kısmı şehirlere yerleşmişlerdir (Çay, 1984, 143). Onların kurdukları işler, açtıkları dükkânlar, çarşı ve pazarlar ahlâklî ticaretin merkezi konumda olmuştur. Peygamber mesleği yani sünnet olan ticareti usulüne uygun yapmayı ve komşusunu kollayıp gözetmeyi şiar edinen Ahiler, Anadolu halkının sığınağı ve güvendiği emin kişiler olmuştur. Onlar geçiş güzergâhlarında kurdukları zaviyelerde yolculara konak olmuş, açları doyurmuş; gariplerin, yoksulların ve kimsesizlerin umudu olmuştur (Ertürk, 1993, 124; Cunbur, 1995, 852).

3. Anadolu’daki Kardeşliğin, Ticaretin ve Güzel Ahlâkın Mübdiî Ahilik

Ahi sözcüğünün anlamı ile ilgili farklı yaklaşımlar olsa da iyilik, kardeşlik, güzel ahlâk ve dürüstlük üzerine söylenebilecek bütün kelimeleri ihtiva ettiği düşünülebilir. Arapça, kardeşim anlamına gelen ahi kelimesi muhteviyatı açısından derin anlamlar içermektedir. Kan bağı ile olan kardeşim (erkek) ifadesinin yanında arkadaşım, soydaşım gibi anlamlara da gelmektedir (Çağatay, 1997, 1). Ahi kelimesinin Dîvânü

Lugati't-Türk'te geçen¹ "eli açık, cömert" anlamlarına gelen Türkçe "akı" kelimesinden geldiği yönünde bir görüş de vardır (Köksal, 2008, 52). Konuksever, âlicenap, yiğit gibi anlamları da ihtiva eden "akı" kelimesi (Karasoy, 2003, 2) tıpkı Arapçadaki ahi kelimesine benzemektedir (Soykut, 1978, 85-86). Anadolu'da şekillenen Ahiliğin, fütüvvet kurumu ile yakından ilgili olduğu hatta onun bir devamı olarak şekillendiği görüşü kabul görmektedir (Bolat, 2005, 178). Burada fütüvvet kelimesinin anlamına bakmak gerekmektedir. Arapça genç, yiğit, cömert anlamlarına gelen fetâ kelimesi; gençlik, kahramanlık, cömertlik anlamlarına gelen fütüvvet kelimesine dönüşmüştür (Bayram, 1991, 11-12). VIII. yüzyıldan itibaren sûfilerin fütüvvet kelimesini tasavvufi bir kelime olarak kullandıkları bilinmektedir (Uludağ, 1996, 259). Fütüvvet inancında Allah'ın emirlerine uyma, yasaklarından kaçınma, ibadeti güzel yapma, her türlü kötülükten kaçınıp gizli ya da açık her yerde güzel ahlâklı olmak vardır (Ebu Abdi'r-Rahman Muhammed b. Hüseyin Es-sülemî, 1997, 24).

Neredeyse bütün araştırmacılar Ahilik örgütünün kelime anlamı üzerinde durup, Arapça ya da Türkçe bir kökenden geldiğini tartışmıştır. Fakat onun asıl önemi; kelime anlamından ziyade, ortaya çıktığı tarihi dönemde, temsil ettiği ekolde, işleyişindeki mükemmeliyetçilikte gizlidir. İster Türkçe "akı" kelimesinden türemiş olsun ister Arapça "ahi" kelimesinden her iki ihtimalde de Türk-İslâm sentezinin bir ürünü olduğu ortadadır. İslâm inancında ırkçılıktan ziyade ümmetçilik anlayışı vardır. Tarihi süreçte görülmektedir ki Türk ya da Arap fark etmeden hayırlı bir iş yapılması halifeler tarafından desteklenmiş, onaylanmış ve teşvik edilmiştir. Eğer ki Ahilik kurumuna bu açıdan bakarsak, Anadolu'nun İslamlaşmasındaki önemini çok daha iyi kavrayabiliriz. Anadolu'da Ahilik teşkilatı kurulmadan önce de fütüvvet anlayışı bulunuyordu. Bu kurum Ahilik ile yeni bir boyut kazanmıştır. Burada denilebilir ki Ahilik, temel prensiplerini X. yüzyıldan itibaren örgütlenmeye başlayan fütüvvet ilkelerinden almıştır (Çağatay, 1976, 426). Fütüvvet-Ahi şeklinde bir yaklaşım, tarihi süreçte birbirini tamamlayan iki kurumun sentezlenmiş olduğunu ifade etmek için uygun olacaktır (Çağatay, 1997, 1-2).

Moğolların, Haçlıların, Bizans'ın ve diğer gayrimüslim unsurların Türklere karşı savaştığı bir dönemde Ahilik, ırk, din, mezhep, görüş ayrılığı fark etmeksizin herkese kucak açmış salt iyiliği savunmuştur (Kazıcı, 1988, 540-541). Anadolu'da Ahiliği kuran, geliştiren ve kurumsallaştıran Ahi Evran² Şeyh Nasrüddin Ehü'l-Hakayık Mahmud b. Ahmed'in faaliyetlerine bakmak gerekmektedir. Bağdat'ta iyi bir eğitim gören Ahi Evran, o dönem ticaret merkezi olan Kayseri'ye gelmiş ilim ve irşat işleriyle uğraşmıştır. Bağdat'ta aşına olduğu ve kanıksadığı fütüvvet anlayışından hareketle Anadolu'da Ahiliğin temellerini atmıştır. Bu teşkilatın merkezi kendi dükkânının da bulunduğu debbağlar sokağındaydı. Ahi Evran ilk eğitimini memleketinde görmüş, geçici bir süre demirci atölyesinde çalıştıktan sonra deri işleme sanatında kendini geliştirerek kalfalık derecesine yükselmiştir (Tokgöz, 2012, 12). Bu sebeple deri işlemeciliği konusunda oldukça mahirdir. Kısa süre içerisinde cami ve zaviyeyi teşkilatın merkezi haline getiren Ahi Evran, burada teşkilat mensuplarına dinî, ahlâkî, meslekî eğitim vermiştir. Ahi Evran'ın faaliyetlerinden oldukça hoşnut olan Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad 1225-1227 yılları arasında devlet merkezi olan Konya'da faaliyet göstermesi için davet etmiş ve onu yanında götürmüştür (Ayış, 2019, 94). Buradaki siyasi çekişmelerden hoşnut olmayan Ahi Evran, Denizli'ye

1 Kaşgarlı Mahmut'un eserinde "akı" kelimesi 33 yerde geçmektedir (Arat, 1988, 43, 55, 58, 104, 257).

2 Gök, Kâinat, Yılan, Ejderha anlamlarına gelen bu kelime, Ona efsanevi bir kişilik kazandırmıştır (Şahin, 1988, 529).

gitmiş bir yıl kadar faaliyetlerine orada devam etmiştir. Daha sonra Kırşehir'e gelen Ahi Evran, Ahilik kurumunu kurumsallaştırıp faaliyetlerine burada devam etmiştir.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin "Fütüvvet Kurumu" ve Ahiliği desteklemesi konusu da üzerinde durulması gereken bir konudur. Abbasi Devleti'nin zayıfladığının farkında olan Halife Nâsır-Lidînillâh, fütüvvet birliklerinin yardımıyla devletini toparlayacağını düşünmekteydi. Fütüvvet libasını bürünen, şed kuşanıp şalvar giyen, fütüvvet şerbetinden içen Halife Nâsır-Lidînillâh, Anadolu Selçuklu Devleti sultanlarına da davet göndermiştir (Gölpınarlı, 2011, 65). I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in davetiyle Evhadüddîn-i Kirmânî ve Şeyh Nasırüddin Mahmut El-Huyi gibi büyük mutasavvıflar Anadolu'ya gelmiştir (Bibi, 1996, 93; Kazıcı, 1988, 540). Ahi Evran kayınpederi ve hocası olan Evhadüddîn-i Kirmânî'nin vasıtasıyla fütüvvet teşkilatına girmiş (Köken & Büken, 2018, 56), Anadolu seferi sırasında Evhadüddîn-i Kirmani'ye eşlik etmiş, Ahiliğin temellerini bu sayede atmıştır (Kocatürk, 1986, 41). I. İzzeddin Keykavus (1211-1220) ve yerine geçen oğlu I. Alâeddin Keykubad (1220-1237) da şed kuşanarak ve şalvar giyerek Ahiliğin öncülerinden olmuştur. Onların desteğiyle Anadolu'da Ahilik tam manasıyla kurulmuştur (Çelik, 2022, 93-94; Kazıcı, 1988, 540).

Peygamber'in sünnetlerini kendine şiar eden Türkistan erenlerinin, İran üzerinden Anadolu'ya gelirken gayesi; bu topraklarda Tük-İslâm kültürünü yaymak, toplumun maneviyatını yükseltmek, devleti için yiğitçe savaşıp güzel ahlâkı en güzel şekilde tesis etmektir. Bu dervişler Ahi, Bektaşî, Alevî, Rufai, Melami gibi isimlerle yüzyıllarca faaliyet göstermişler ve kendilerine fütüvvetnamelerin genel kurallarını rehber edinmişlerdir (Gölpınarlı, 1949, 70-71). Ahilik örgütü fütüvvetnameleri rehber edinse de kendi koyduğu kurallar ve işleyiş yönünden farklılık göstermektedir. Fütüvvetçilik daha çok kişisel erdemlere ve askerî niteliklere önem verirken Ahilik; esnaf ve sanatkarları örgütlemiş, ticareti yoluna koymayı kendine görev addetmiş, devlet ile iş birliği yapmaktan geri durmamıştır (Çağatay, 1997, 3-4). Bu yönüyle Ahilik hem Anadolu Selçuklu hem de Osmanlı Devleti'nin iktisadi ve manevi hayatında büyük bir önemi haiz olmuştur.

Ahilik kurumunun Anadolu'da bu denli güçlenmesi, tarikatlardan bir adım önde olması ve günümüze kadar etkisini devam ettirmesi kendi döneminin sosyo-ekonomik ve siyasi dengelerini iyi analiz etmiş olmasıyla açıklanabilir. Özellikle Anadolu Türklerinin sığınağı olan Ahilik, onların derdiyle dertlenmiş, erdemli bir insan olmanın faziletlerini uygulamalı olarak göstermiştir. Moğolların baskısından kaçan ve ticarete oldukça mahir olan Türkler, Ahi teşkilatını iktisadi bir yapı olarak kurarken kendinden öncekilerin mirasını devralmışlardır (Çağatay, 1981, 575).

Selçuklu Devleti'nin tebaası genel olarak göçebe Türkmenlerdi. Devletin gücü nispetinde yavaş yavaş köylere, kasabalara ve şehirlere yerleşen bu göçebeler iktisadi olarak zor durumdaydılar. Sanatta ve ticarete gayrimüslimlerin gerisinde kalmışlardı. Onlar kendilerini bu çıkmazdan kurtaracak bir teşkilata ihtiyaç duymaktaydılar. Tam bu sırada Türkistan coğrafyasında büyük bir güç olarak ortaya çıkan ve binlerce Türk'ü yerinden eden Moğollar Anadolu'nun kapısına dayanmıştı. 1242'de Erzurum'u işgal eden Moğollar 1243 Köseadağ Savaşı'nda Anadolu Selçuklu Devleti'ni mağlup etti. Anadolu'nun içlerine doğru ilerleyen Moğol ordularını durdurmanın mümkün olmadığını gören Selçuklu sultanı Moğol tahakkümü altına girmeyi kabul etti (Bolat, 2022, 126). Bu istila hareketi devlet ve halk için felaket gibi görünse de bir anlamda tüccar ve zanaatkarların Batı'ya göç etmesine sebep oldu (Kocatürk, 1986, 29). İran üzerinden Anadolu'ya gelen bu zümre iktisadi yaşamı düzene koyan, fütüvvet ilkelerini prensip edinerek toplumu kucaklayan bir anlayışı oluşturdu.

Türkistan'dan gelen erenlerin, şeyhlerin, alperenlerin, tacirlerin ve zanaatkarların Bizanslı yerli zümre karşısında tutunabilmelerinin yegâne yolu dayanışmayla şekillenen bir teşkilat kurmaktır. Sağlam ve kaliteli ürünlerin yapılması, dürüstlükle pazarlanması oldukça önemlidir. Onlar Anadolu'daki pazarlarda söz sahibi olmanın yolunu dürüst ticaretle bulmuşlardır (Çağatay, 1997, 51-58). Anadolu'ya göç edenlerin içerisinde yer alan Ahi Evran, Ahilik teşkilatını şekillendirirken; Müslüman Türklerin menfaatlerini korumayı, sanat ahlâkını yerleştirmeyi, zanaatkarlara ve sanatkarlara iş bulmayı, malların kalitesini artırmayı, dış tehditlere karşı devletin yanında yer almayı, Türk kültürünü yaşatmayı, ahlâklı ve dürüst olmayı dergâhın kuralları olarak belirlemiştir.

Ahi olmanın belirli iktisadi ve ahlâki kuralları vardı. Kalfa ustasından icazet almadan ya da usta çırağına el vermeden kalfa kendi dükkânını açamazdı (Ayva, 2016, 218). Ustanın çırak üzerinde oldukça fazla hakkı vardı. Çıraklık dönemi bir anlamda hizmetkârlık dönemiydi (Dalsar, 1949, 226). Ahi olmanın kuralları fütüvvetnamelerde açıkça ifade edilmiştir. Buna göre Ahinin üç şeyinin açık, üç şeyinin de kapalı olması gerekmektedir. Ahinin eli, kapısı ve sofrası açık olmalı; gözüyle dili kapalı beli de bağlı olmalıydı (Ayva, 2017, 163; Ülgen, 1993, 25). Ahiliğe girmek için belli aşamalardan geçmek gerekiyordu. İlk olarak adayın saç tıraş edilir, tövbe ve telkin verilir, ahdullah (yemin) okunur, taç, hırka ve şalvar giyilir. Yol ata, yol kardeş, tuğ, bayrak alan, şed kuşanan aday uzun yıllar eğitilip denendikten sonra olgun bir Ahi olabilirdi. Bu sebeptendir ki Ahiliğe ilk giren kişi tâlip olarak adlandırılır (Çağatay, 1997, 160). Ahilerin beyaz yünden bir külahı, sırtlarına sof cübbe giydikleri bulunmaktaydı. Zaviyelerinde bu külahı çıkarıp önlerine koydukları zaman başlarında süslü bir takke kalırdı (Batuta, 1334, 181). Şeyhlerin gök, müderris ve kadılarla halifelerin yeşil, hatip ve hafızların ak, Ahilerin siyah renkli elbise giymeleri, elbiselik kumaşın mutlaka fütüvvet erbabı tarafından dokunmuş bulunması gerekiyordu (Sarıkaya, 2002, 160).

Her biri örnek kişi olan Ahilerin uyması gereken kurallar vardı. Toplumun güvenini sarsmamak için attığı adımdan, yediği yemekten, baktığı noktadan, tuttuğu işten, kıldığı namazdan emin olmalıydı. Ticaretteki maharetini, kardeşleriyle paylaşırken de cömertlikte de göstermeli, dilindeki tatlı sözle problemleri çözmeliydi. Ahilerin ne giyeceği ne yiyeceği, nasıl konuşacağı, nasıl yürüyeceği, nasıl alışveriş edeceği de fütüvvetnamelerde açıkça belirtilmiş ve kurallara bağlanmıştır (Hacıgökmen, 2013, 105-106; Çağatay, 1997, 163). Yiğidi yiğitlikten Ahi'yi Ahilikten çıkaran davranışlardan bazıları şöyledir: Şarap içmek, zina yapmak, livata yapmak, gammazlık, dedikodu ve iftira etmek, münafıklık, gururlanmak, kibirlenmek, sert ve merhametsiz olmak, haset etmek, kin tutmak, affedici olmamak, sözünde durmamak, yalan söylemek, emanete hıyanet etmek, kadınlara şehvetle bakmak, insanların ayıbını açığa çıkarmak, cimri olmak, giybet etmek, hırsızlık yapmak (Ekinci, 2008, 152). Bu kaideler Ahiliğin ruhunu, gayesini ve var oluş sebebini ortaya koymaktadır. Güzel ahlâkın, kardeşliğin ve erdemin olmadığı bir tarikatın ayakta kalmasının imkânı yoktu.

Sonuç

VII. yüzyılda İslâm ordularının başlattığı Anadolu'nun fethi süreci Türk akıncılarının seferleriyle desteklenmiş, 1071 Malazgirt Savaşıyla zaferle sonuçlanmıştır. Türk-İslâm medeniyetinin muhteşem kurumları bu yeni topraklarda şekillenmiş, Bizans'ın kurumlarıyla en iyi şekilde rekabet edilmiştir. Pîr-i Türkistan Hoca Ahmet Yesevî'nin hikmetleriyle kazandığı muhteşem kültür, Horasan erenleri vasıtasıyla İran üzerinden Anadolu'ya aktarılmıştır. Abbasi halifesinin himayesinde resmî bir hüviyet kazanan Fütüvvet inancıyla Ahi Evran'ın Kayseri'de temellerini attığı ve Konya'daki kısa süreli yaşantısından sonra Kırşehir'de şekillendirdiği Ahilik, o dönem buhran içinde olan Anadolu halkının sığınağı olmuştur.

Ahilik, Anadolu'nun sosyo-ekonomik yapısını şekillendiren en önemli kurumlardan biri olmuş ve fütüvvet ilkeleri temelinde toplumsal bir dayanışma modeli sunmuştur. Ahmet Yesevî ekolü ile bağlantılı olarak gelişen bu sistem, şehirli ve esnaf topluluklarının ahlaki değerlerini koruyarak ticari hayatta kalıcı bir disiplin oluşturmuştur. Bu bağlamda Ahilik hem ekonomik hem de sosyal düzeni sağlayan bir yapı olarak öne çıkmaktadır.

Anadolu'ya gelen Türkler, Ahilik sayesinde Bizans'ın yerleşik ticaret sistemine karşı rekabet edebilir hale gelmiş, yerli halk ile entegre olarak mesleki ve ekonomik faaliyetlerini kurumsallaştırmışlardır. Ahiliğin fütüvvet anlayışına dayalı olarak bireysel ahlaki sorumluluğu ön plana çıkarması, büyük bir toplumsal disiplini beraberinde getirmiştir. Ahiler, sadece ticaretle uğraşan bir topluluk olmayıp, toplumsal huzurun ve adaletin sağlanmasında da aktif roller üstlenmişlerdir.

Ahilik kurumunun Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Devleti'nde etkin bir rol oynaması, onun devlet ile olan organik bağlarının da bir göstergesidir. Ahiler, Moğol istilası gibi kriz dönemlerinde halkı organize etmiş, ticari ve askerî dayanışmayı sağlamıştır. Ahiler Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşamasında da aktif rol oynamışlardır. Ahiliğin Osmanlı ekonomisi üzerindeki etkisi, lonca sisteminin temellerini oluşturarak zanaatkarlığın ve meslek ahlakının yaygınlaşmasını sağlamıştır.

Fütüvvetnamelerde açık bir şekilde ifade edildiğine göre, ahi olmanın ve teşkilata girmenin belli kuralları vardı. Erdemli bir insanda olması gereken vasıfların tamamı ahilerin karakterinde, yaşamında, ticaretinde, ustalığında, sözünde ve diğer bütün hasletlerinde bulunması gerekiyordu. Zaviyelerde açları doyuran, pazarda yoksulları kollayan, ticaretin usulünce yapılması için var gücüyle çalışan ahiler Anadolu halkının güvendiği emin kişiler olmuştur. Onlar Anadolu Selçuklu Devleti'ni Moğollara karşı korumak için var gücüyle çalışmış, devletin yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı dönemde halkın kanaat önderleri olmuşlardır.

Tarihsel kaynaklar ve literatür incelemeleri, Ahiliğin sadece bir esnaf dayanışma modeli olmadığını, aynı zamanda bir medeniyet inşa mekanizması olarak işlev gördüğünü göstermektedir. Ahilik sayesinde Anadolu'da sosyal adalet anlayışı, yardımlaşma ve dürüst ticaret ilkeleri kurumsallaşmış, bu değerler Osmanlı'da da devam etmiştir.

Sonuç olarak, Ahilik Anadolu'yu bir ticaret ve dayanışma merkezi haline getirirken, toplumsal kimliğin de şekillenmesine katkıda bulunmuş, Türk-İslâm medeniyetinin en önemli taşlarından biri olmuştur. Ahilik geleneğinin bugün hala esnaf ahlakı ve toplumsal yardımlaşma pratikleri üzerinden etkisini sürdürmesi, onun kalıcı ve evrensel değerlere sahip olduğunu göstermektedir.

Kaynaklar

- Abu'l-Farac. *Abu'l-Farac Tarihi*. Çev: Doğrul, Ömer Rıza. Cilt I. Ankara: TTK Yayınları, 1999.
- Açıkgöz, Ramazan. “XI.-XIII. Yüzyıllarda Tasavvufun Anadolu’da Yayılmasını Kolaylaştıran Başlıca Faktörler”. *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi*, 2/5 (2018). 1-12
- Arat, Reşit Rahmeti. *Kutadgu Bilig II. Çeviri*. Ankara: TTK Yayınları, 1988.
- Aslan, Halide. “Osmanlı Anadolu’sunda Yesevîlik Görünümleri.” *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşılık Sempozyumu (18-20 Ekim 2018 Ankara) Bildiriler Kitabı*. Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Kültürü Açısından Hacı Bektaş-ı Velî Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları (2018). 91-107
- Ayış, Mehmet Şirin. “Ahmet Yesevî’nin İrşad Metotları Üzerine Bazı Tesbit ve Değerlendirmeler.” *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 25/49 (Nisan 2022). 93-120.
- Ayış, Mehmet Şirin. “Anadolu’nun İslâmlaşmasında Ahi Evren ve Ahiliğin Rol Modelliği.” *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (2019). 91-116.
- Ayva, Aziz. “Püf Noktası.” *Ahilik Ansiklopedisi*, 2, 218-219 Ankara: Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Yayınları, İkinci Baskı, 2016.
- Ayva, Aziz. “Türk Kültürü ve Halk Edebiyatında Ahilik.” *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 37 (2017). 163-174.
- Babinger, Franz. “Anadolu’da İslâmiyet.” *Dârü'l-Fünûn Edebiyat Fakültesi Mecmuası* 3 (Temmuz 1338/1922). 188-221.
- Bahadır, Gürhan. “Ortaçağ Anadolu’sunda Türk-İslâm Medeniyetinin Oluşması (636-1100).” *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8/16 (2011). 113-126.
- Baltacı, Halil. “Ömer Lütfi Barkan’ın “Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler”i Üzerine Değerlendirmeler.” *Akademiar Dergisi* 6 (Haziran 2019). 93-126.
- Barkan, Ömer Lütfi. “İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler.” *Vakıflar Dergisi* 2 (1942). 279-304.
- Barkan, Ömer Lütfi. *Kolonizatör Türk Dervişleri ve Süleymaniye Camii ve İmareti Muhasebesi (1185-1586)*. Yay. Haz. Coşkun Çakır, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2013.
- Barthold, Wilhelm. *İslâm Medeniyeti Tarihi İzah ve Düzeltmelerle*. Çev. Köprülü, M. Fuad, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Baskı, 1963.
- Barthold, Wilhelm. *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*. Yay. Haz. Yıldız, Hakkı Dursun, Ankara: TTK Yayınları, 1990.
- Baş, Eyüp. “Ahmed Yesevî’nin Bektaşılık, Alevilik Üzerindeki Etkileri ve Osmanlı Dini Hayatındaki İzleri.” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52/2 (2011). 21-53.
- İbn Batuta. *Tuhfat-al-nuzzâr fî garâib-al-asmâr ve acâib-al-esfâr tercemesi (1334-1337)*. Çev. Mehmet Şerif, Cilt 1, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1334.
- Bayram, Mikail. *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*. Konya: Damla Matbaacılık, 1991.
- İbn Bibi. *El- Evâmîrü'l- alaiyye fî'l-umuri'l- Alaiyye (Selçuk-nâme) I*. Çev. Öztürk, Mürsel, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996
- Bice, Hayati. *Pîr-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevî*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2011.
- Bolat, Mahmut. “Ankara Ahiler Yönetiminin (1290-1354) İdare Tarzına İlişkin Tartışmalar.” *Geçmişten Geleceğe Köprü Ahilik ve Ahi Evran Kitabı*, Ed; Köksal, Mehmet Fatih; Ayhün, Erşahin Ahmet; Türkmen, Esmâ; Vardar, Saniye Aybüke. Eskişehir: Sistem Ofset Baskı Yayın (2022). 125-136.
- Bolat, Mahmut. “19. Yüzyıl Başlarında Antakya’da Ahiliğin İzleri (18 Numaralı Antakya Şer’iyye Siciline Göre).” *I. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu 12-13 Ekim 2004*, C.1. Kırşehir: Gazi Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yayınları (2005). 177-186.

- Brockelmann, Cari. *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*. Çev. Çağatay, Neşet, Ankara: TTK Yayınları, 1992.
- Cahen, Claude. *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi*. Çev. Yücel, Yaşar; Yediyıldızlı, Bahaeddin, Cilt I. Ankara: TTK Yayınları, 1998
- Cunbur, Müjgan. "Ahmed Yesevî'nin Anadolu'nun Türkleşmesindeki Yeri." *Erdem Dergisi* 7/21 (1995). 833-852.
- Çağatay, Neşet. "Fütüvvet-Ahi Muessesesinin Menşei Meselesi." *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/3 (1952). 61-84.
- Çağatay, Neşet. *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*. Ankara: TTK Yayınları, 2. Baskı, 1997.
- Çağatay, Neşet. *Fütüvvetçilikle Ahiliğin Ayrıntıları*. Ankara: TTK Yayınları, 1976.
- Çağatay, Neşet. *Fütüvvetnameler Nedir, Niçin Düzenlenmişlerdir?* Ankara: TTK Yayınları, 1981.
- Çay, Abdulhalük. *Anadolu'nun Türkleşmesinde Dönüm Noktası*. İstanbul: Orkun Yayınları, 1984.
- Çelik, Rıfat İlhan. "Halife Nasır li-Dinillah'ın Fütüvvet Faaliyetleri ve Sultan I. İzzeddin Keykâvus." *Tarihçi* 27/1 Ocak 2022,). 83-99.
- Dalsar, Fahri. "Esnaf Teşkilatı." *İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi*, 4, 222-228, İstanbul: 1949.
- Ebu Abdi'r-Rahman Muhammed ibn el-Hüseyin es-Sülemî. *Tasavvufta Fütüvvet*. Çev. Ateş, Süleyman, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1997.
- Ecer, A. Vehbi. *Yesevî'den Ahi Evran'a Anadolu Kültürü*. İstanbul: Yesevi Yayıncılık, 2014.
- Ecer, A. Vehbi. "Yûnus Emre Döneminde Anadolu'da Kültürel Hayat." *Kubbealtı Akademi Mecmuası* 21/3 (Temmuz). 43-57.
- Ahmed Eflakî. *Ariflerin Menkıbeleri I-II*. Çev. Yazıcı, Tahsin, Cilt I. İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1989.
- Ekinci, Yusuf. *Ahilik*. Ankara: Özgün Matbaacılık, 10. Baskı, 2008.
- Eraslan, Kemal. "Ahmed Yesevî." *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, 2, 159-16, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.
- Ertürk, Ahmet Çetin. "Türklerin İslâm'ı Algılayış ve Uygulayışında Hoca Ahmet Yesevî'nin Rolü." *Milletlerarası Hoca Ahmet Yesevî Sempozyumu, 26-29 Mayıs 1993*, Kayseri. (1993). 119-124
- Esin, Emel. "Ahmed Yesevî Külliyesi." *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, 2, 162-163, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.
- Fırlı, Ethem Ruhi. *Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik*. İstanbul: İzmir İlâhiyat Vakfı Yayınları, 1990.
- Gölpınarlı, Abdülkadir. "İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları." *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* Cilt 11, Sayı 1-4 (1949). 3-354.
- Gölpınarlı, Abdülkadir. *İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Akademik Yayınları, 2011.
- Gölpınarlı, Abdülkadir. *Menakıb-I Hünkâr Hacı Bektaş'ı Veli Vilayet-Name*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2017.
- Gündüz, İrfan. *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*. Ankara: Seha Neşriyat, 1983.
- Güngör, Erol. *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1986.
- Güngör, Harun. "Ahi Evran 'Zamanında Anadolu'nun Dini Durumu." *Türk Kültürü ve Ahilik Sempozyumu Tebliğleri*, İstanbul, (1986) 157-162.
- Gürer, Betül. "Ahmed Yesevî'nin Dîvân-ı Hikmet'i Ekseninde Tasavvufî Düşüncede İlahi Aşk." *Bilig* 80 (2017). 14-41.
- Güzel, Abdurrahman ve Tatcı, Mustafa. *Yunus Emre*. Ankara: Semih Ofset Matbaacılık Yayıncılık, 1991.

- Hacıgökmen, Mehmet Ali. "Ahilerin Genel Görünüşleri Üzerine Bir Çalışma." *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 67 (2013) 103-119.
- Hartmann, Angelika. *An-Nasir Li-Din Allah 1180-1225*. Berlin: Studien Zur Sprache, Geschichte Und Kultur Des Islamischen, 1975.
- İbnü'l-Esir. el-Kâmil Fi't-Tarih. Çev. Ağırakça, Ahmet, İstanbul: Bahar Yayınevi, 1987.
- İnalçık, Halil. "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu." *İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, 1-271-298, Çev. Yavuz, Hulusi, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1997.
- Kafesoğlu, İbrahim. *Türk Millî Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1977.
- Karagöz, Nail. "Hoca Ahmed Yesevî'nin Divan-ı Hikmet'inde Kabir Hayatı." *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/2 (2018). 892-922.
- Karasoy, Yakup. "Ahi Kelimesi ve Türk Kültüründe Ahilik." *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 14 (2003). 1-23.
- Kazıcı, Ziya. "Ahilik." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 1, 540-542, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988.
- Kazıcı, Ziya. *İslâm Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*. İstanbul: İFAV Yayınları, 9. Baskı, 2011.
- Kenzhetayev, Dosay. "Hoca Ahmet Yesevî: Yaşadığı Devir, Şahsiyeti, Tarikatı ve Tesiri." *Tasavvuf, İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 1/2 (1999). 105-129.
- Kocatürk, Saadetin. "Fütüvvet ve Ahilik." *Türk Kültürü ve Ahilik: XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri 13-15 Eylül 1985*, Kırşehir (1986). 13-47.
- Köken, Arif Hüdayi ve Örnek Büken, Nüket. "Ahi Evran (1171-1261) ve Ahilik ile Hekimlik Ahlakı Üzerine Bir Değerlendirme." *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi* 88/1 (2018). 54-70.
- Köksal, M. Fatih. *Ahi Evren ve Ahilik*. Kırşehir: Kırşehir Valiliği Kültür Hizmeti Yayınları, 2. Baskı, 2008.
- Köprülü, M. Fuad. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1993.
- Köprülü, Orhan. *Tarihî Kaynak Olarak XIV. Ve XV. Yüzyıllarda Anadolu'da Bazı Türkçe Menâkıbnâmeler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1953.
- Kutlu, Sönmez. "Orta Asya'da Türkler ve İslâm Tasavvuru." *Orta Asya'da İslâm*. Ed. Kafkasyalı, Muhammet Savaş, Ankara-Türkistan: Ahmet Yesevî Üniversitesi Yayınları, (2012). 737-772.
- Kutlu, Sönmez. *Türkler ve İslâm Tasavvuru*. İstanbul: İsam Yayınları, 2011.
- Küçükkaya, M. Askeri. "Hoca Ahmed Yesevî'de İnsan Sevgisi." *Diyanet İlmî Dergi Hoca Ahmed Yesevî Özel Sayı* 52/4 (2016). 113-128.
- Merçil, Erdoğan. *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*. Ankara: TTK Yayınları. 1991.
- Ocak, Ahmet Yaşar. "Anadolu Türk Halk Süfiliğinde Ahmed-i Yesevî Geleneğinin Teşekkülü." *Milletlerarası Ahmed Yesevî Sempozyumu Bildirileri 26-27 Eylül 1991*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları (1992). 75-84.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 5. Baskı, 2005.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Ortaçağlar Anadolu'sunda İslâm'ın Ayak İzleri Selçuklu Dönemi*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2011.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Türk Süfiliğine Bakışlar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı, 1996.
- Oral, Osman. "Ahmed Yesevî ile Emirci Sultan'ın Anadolu Türk İslâm Medeniyetinin İhya ve İnşasındaki Yeri ve Önemi." *Geçmişten Geleceğe Hoca Ahmed Yesevî Uluslararası Sempozyumu 26-28 Eylül*, Cilt 2, İstanbul (2016). 1093-1112.
- Özdemir, Ali Rıza. "Alevî-Bektaşî Yolunda Ahmed Yesevî'nin Yeri." *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 14/2, (Güz 2021). 1074-1111.

- Özkese, Kadir. "Ahmed Yesevî ve Divan-ı Hikmet." *TASAVVUF: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 7/16 (2006). 293-312.
- Özkuyumcu, Nadir. "Tolunoğulları." *Türkler Ansiklopedisi*, 5, 15-38, Ankara: Yeni Türkiye Yayınlar, 2002.
- Parlak, Nizamettin. (5- 06 Aralık 2016). Anadolu'da Yesevî Etkileri. The Main Goal of The "Mangılık El" Idea-Common Aim And Common Future, (58-78). Almati-Kazakistan.
- Rásonyi, László. *Tarihte Türklük*. (Cilt Seri 3, Sayı A 34/126). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1993.
- Sarıkaya, M. Saffet. *XIII- XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvet-namelere Göre Dinî İnanç Motifleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.
- Soykut, Refik. *Esnaf Kimdir, Esnaflıkta Ahiliğe Yaklaşım*. Ankara: Afşaroğlu Yayınları, 1978.
- Şahin, İlhan. "Âhi Evran." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 1, 529- 530, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 1988.
- Tokgöz, Zübeyir. *Ahi Evran ve Ahilik Sistemi*. Ankara: Pelin Ofset Matbaacılık, 2012.
- Tosun, Cemal. "Hoca Ahmed Yesevî, Hayatı, Eserleri ve Toplumunu Eğitme Metodu." *Dini Araştırmalar Dergisi* 2/6 (Ocak-Nisan 2000). 19-131.
- Tosun, Nejdî. "Yeseviyye." *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, 43, 487-490, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.
- Türer, Osman. "Hoca Ahmed-i Yesevî'nin Türk- İslâm Tarihindeki Yeri ve Tasavvufî Şahsiyeti." *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12 (1995). 11-27.
- Türkmen, İlker. "XIII. Yüzyılda Yesevîlik, Ahilik ve Babailik Üçgeninde Kırşehir." *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 64 (2025). 1-24.
- Uludağ, Süleyman. "Fütüvvet." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 13, 259-261, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 1996.
- Uyanık, Mevlüt. "Yeni Bir Türk-İslâm Medeniyeti Tasavvuru İçin Hoca Ahmed-i Yesevî ve Yönteminin Önemi." *Diyanet İlmî Dergi* 52/4 (2016). 191-213.
- Ülgen, Erol. "Ahilik." *Osmanlı Ansiklopedisi*, 1, 24-25, İstanbul: Ağaç Yayıncılık. 1993
- Velî, Hacı Bektaş. *Makalât*. Yay. Haz. Coşan, Esat ve Özbay, Hüseyin. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.
- Yazıcı, Nesimi. *İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi*. Ankara: TDV Yayınları, 9. Baskı, 2011.
- Yıldırım, Ahmet. "Hoca Ahmed Yesevî ve İslâm Medeniyetindeki Yeri." *Muhafazakâr Düşünce Dergisi* C.12, S. 45/46 (2015). 53-64.
- Yıldırım, Ahmet. "Hoca Ahmed Yesevî: Düşünce Sistemi, Kaynakları ve Tesirleri." *Türk Dünyası Bilgiler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması 26-28 Mayıs 2014*, Eskişehir (2014). 437-450.
- Yüksel, Mücahit. "Siyaset ve İktidar Zemininde Yesevîlik." *Kastamonu Üniversitesi VI. Uluslararası Şeyh Şaban-ı Velî Sempozyumu (Yesevîlik)*, Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Matbaası, (Aralık 2018). 55-65.

Extended Abstract

With the arrival of the Turkish-Islamic armies in Anatolia, thousands of nomadic Turks started to come to this new homeland from Turkistan. Among these arrivals: Sufis, alps, alperens, Khorasan saints, gazis, ahis, abdallar, bacılar were present. There was a need for an institution for thousands of nomads to adapt to this new homeland by settling down, to hold on against Byzantine merchants, to trade, and to preserve their culture. This need was to be met by the Ahilik, which was shaped by the Yeseviism (Yesevîlik) motto and the belief in Fututuvvet. It is seen that the Akhism, which was shaped in Kırşehir Centre, was an official institution of the state, the refuge of the Anatolian people.

Ahmet Yesevî, who succeeded in conquering hearts with his call of wisdom in the vast plains of Turkestan geography, opened the door of the heart to the generations that would come after him. The religion of Islam, which spread and was accepted among the Turks from the VIIIth century onwards, did not fully permeate Turkish life in the spiritual sense until the XIth century. Iranian Sufism, which regards Sufism as a transition to an artistic worldview, turns its back on struggle, and sees it as an idea that transcends tribes and eras, is quite different from the Sufism spreading in Anatolia. Turkish Sufism is an idea far ahead of its time, which preaches patriotism, heroism and brotherhood with an understanding based on human, right and beautiful morality and purity of soul. It is a result of this understanding that those who represent this tradition are at the forefront of the defence of the homeland.

The formalisation of the Akhism is related to the ‘Fütüvvet Institution’. Although Turkestan and Khorasan saints united Anatolia with the Yesevî school, the institution of Akhism was built on solid foundations with the authorisation of the Abbasid Caliph Nâsir Lidini’llah (575-622/1180-1225). The Caliph’s transformation of the institution of futüvvat into an official institution became the fulcrum of the Akhism, which adopted the principles of futüvvat as a guide. Akhism played a very effective role not only in the organisation of economic life but also in strengthening the spiritual ties between the people and the state. While establishing this bond, they acted not with an ascetic approach but with heartfelt guidance. The understanding of ‘service’ among the wisdoms of Ahmet Yesevî has also found a place in the Ahism.

According to the clear expressions in Futuwvatnames there were certain rules for becoming an ahi and joining the organization. All the qualities that a virtuous person should have were to be found in the character, life, trade, craftsmanship, words and all other characteristics of the ahi. The ahi, who fed the hungry in the lodges, looked after the poor in the market and worked with all their might to ensure that trade was done properly, became reliable people trusted by the people of Anatolia. They worked with all their might to protect the Anatolian Seljuk State against the Mongols and became the opinion leaders of the people when the state was in danger of collapse. It is known that the Ahi had very important functions during the establishment of the Ottoman State, which was established in Anatolia at the beginning of the 14th century and rose to the level of an empire in a short time.

